

Друга Всеукраїнська наукова конференція

**«Історія та археологія
України: сучасні
тренди досліджень»**

29 квітня 2026 року

М.Одеса

Міністерство освіти та науки України

**Державний заклад «Південноукраїнський
національний педагогічний університет імені К. Д.
Ушинського»**

**Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка**

**Відділ історії козацтва на півдні України Науково-дослідного
інституту козацтва при Інституті історії України НАН
України**

Одеський національний морський університет

Одеський історико-краєзнавчий музей

**ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ УКРАЇНИ:
СУЧАСНІ ТРЕНДИ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Збірка наукових праць

Електронне наукове видання

Одеса – 2026

УДК 94(477)+903(477):(06)

Рекомендовано до друку кафедрою
історії України Державного закладу
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
Протокол № 11 від 20 травня 2026 р.

Рекомендовано до друку вченою радою
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
Протокол №14 від 28 травня 2026 р.

Редакційна колегія:

к.і. н., доцент Сєкєрська О. П. (Одеса) – *відповідальний редактор*
Лаборант кафедри історії України Нікіфорова Н. А. (Одеса) –
відповідальний секретар
д. і. н., професор Бабенко Л. Л. (Полтава)
д. і. н. Бруяко І. В. (Одеса)
ас. Родіял Д. О. (Одеса)

Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень: збірка
наукових праць / за ред. О. П. Сєкєрської. Одеса, 2026. 274 с.

Збірка наукових праць присвячена важливим проблемам сучасної
історичної науки, які стосуються сучасних трендів досліджень історії та
археології України. До неї увійшли публікації молодих вчених, аспірантів та
здобувачів освіти, оприлюднені на I Всеукраїнській науково-практичній
конференції «Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень», яка
відбулася **29 квітня 2026 року** у ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К.Д. Ушинського».

Видання розраховане на вчених-істориків, викладачів, студентів і усіх, хто
цікавиться історією та культурою України.

Рецензенти:

д. і. н., професор Михайлуца М. І.
д. і. н., професор Діанова Н. М.

Видано за редакцією авторів-здобувачів та наукових керівників

ВІДОБРАЖЕННЯ ІДЕЙ ГАДЯЦЬКОГО ТРАКТАТУ 1658 РОКУ В УГОДАХ ГЕТЬМАНІВ Ю. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО ТА П. ТЕТЕРІ З РІЧЧЮ ПОСПОЛИТОЮ <i>Мірошніков Ярослав, Бачинська Олена</i>	c.126
БІОГРАФІСТИКА: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ, ПОНЯТТЯ ТА МЕТОДИ <i>Нестеренко Тетяна</i>	c.135
СТАНОВИЩЕ ПРАВОСЛАВНИХ ЦЕРКОВ В УКРАЇНІ В ПЕРІОД РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ <i>Нікіфорова Анастасія</i>	c.141
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ШТАТНА РЕОРГАНІЗАЦІЯ ГУБЕРНСЬКОГО АПАРАТУ ЯК ЧИННИК КОНСОЛІДАЦІЇ РАДЯНСЬКОЇ ЕЛІТИ ОДЕЩИНИ (1922 – 1923 РР.) <i>Павлов Роман</i>	c.150
ПОСЕЛЕННЯ ЕПОХИ ПІЗНЬОЇ БРОНЗИ ОКТЯБРІ І (ЗА МАТЕРІАЛАМИ РОЗКОПОК 1976 ТА 1978 РР.) <i>Пелик Олександр, Снитко Іван</i>	c.156
УТВОРЕННЯ ТА РОЗВИТОК ОДЕСЬКОГО РОК-КЛУБУ ЕПОХИ 1986-1991 РОКІВ <i>Рачинський В'ячеслав-Елістер, Савченко Віктор</i>	c.166
КУЛЬТИ БОГІВ В ОЛЬВІЙСЬКОМУ ПОЛІСІ <i>Семзеніс Дарія</i>	c.175
ДІЯЛЬНІСТЬ РОБСІЛЬТЕАТРУ ЯК ЧИННИК УКРАЇНІЗАЦІЇ ОДЕЩИНИ (1924 – 1926 РР.): РЕПЕРТУАРНИЙ І ІДЕОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ <i>Солодка Марія</i>	c.185
СХІДНЕ ПОДІЛЛЯ ЯК КОЗАЦЬКИЙ КРАЙ: ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНІ ТА СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ (XVII – ПОЧАТОК XVIII СТ.) <i>Сотніченко Олександр</i>	c.191

Роман Павлов, здобувач третього рівня вищої освіти ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», м. Одеса

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ШТАТНА РЕОРГАНІЗАЦІЯ ГУБЕРСЬКОГО АПАРАТУ ЯК ЧИННИК КОНСОЛІДАЦІЇ РАДЯНСЬКОЇ ЕЛІТИ ОДЕЩИНИ (1922 – 1923 РР.)

Анотація: У статті на основі протоколів комісій з реорганізації та спрощення радянського апарату (1922-1923 рр.) проаналізовано процес інституціоналізації місцевої управлінської еліти Одещини. Досліджено нормативно-правові та фінансові механізми, що використовувалися для оптимізації штатної структури губернських та повітових установ. Виявлено пріоритетні напрями бюджетного фінансування, що вказують на концентрацію ресурсів у силовому та адміністративному секторах. Висвітлено роль персонального чинника у прийнятті рішень щодо кадрових призначень та ліквідації підрозділів. Охарактеризовано взаємодію між губернським центром та повітовою периферією в умовах централізації фінансового управління періоду НЕПу.

Ключові слова: радянський апарат, реорганізація, Одещина, управлінська еліта, НЕП, штатна структура.

У статті вперше вводиться до наукового обігу комплекс протокольної документації Комісій з реорганізації та спрощення радянського апарату Одещини за 1922-1923 рр. [1; 2; 3], що дозволяє реконструювати механізми функціонування управлінської вертикалі регіону в початковий період НЕПу. Вагомий внесок у дослідження специфіки соціополітичних процесів та діяльності владних і позаправових структур на Півдні України у 1920-х роках зробив В. А. Савченко [4]. Його праці, присвячені трансформації влади та регіональним особливостям Одещини в післяреволюційний період, створюють необхідний контекст для аналізу бюрократичних процесів. Фундаментальні аспекти формування радянської політичної системи та

механізмів державного терору в УСРР висвітлено у працях С. Кульчицького [5] та Ю. Шаповала [6]. Проте регіональний аспект, зокрема діяльність спеціалізованих комісій із реорганізації апарату на Одещині, залишається вивченим фрагментарно, що підкреслює актуальність даного дослідження.

Дослідження механізмів функціонування влади в Одеській губернії на межі 1922-1923 років потребує детального розгляду діяльності Комісії з місцевого бюджету та спрощення радянського апарату. Архівні матеріали, зокрема протокол № 23 від 9 листопада 1922 року [1, арк. 22-25], демонструють умови критичного недофінансування місцевих установ. За свідченнями голови комісії Рекіса, очікувані надходження до бюджету в листопаді 1922 року не перевищували 450 мільярдів рублів, що вимагало радикального перегляду всіх видаткових статей. У цей період управлінська еліта регіону постала перед викликом: збереження дієздатності ключових інституцій за умови тотальної економії. Аналіз розподілу кредитів свідчить про чітку ієрархію пріоритетів у системі цінностей тогочасного керівництва. Попри складну гуманітарну ситуацію, комісія послідовно відхиляла запити на соціально значущі потреби, такі як заготівля палива для Губздороввідділу, надаючи перевагу структурам, що забезпечували порядок та ідеологічний контроль. Зокрема, Губернському управлінню кримінального розшуку виділялися значні аванси на оперативні та секретні витрати. Такий підхід відображає модель поведінки тогочасної еліти, спрямовану насамперед на зміцнення владної вертикалі та силового ресурсу.

Важливим аспектом консолідації еліти була боротьба за фінансовий суверенітет між губернським центром та повітовою периферією. Контроль над бюджетними потоками фактично визначав межі економічної суб'єктності локальних управлінських груп. Комісія жорстко припиняла спроби Тираспольського та Первомайського повітових виконавчих комітетів самостійно розподіляти кредити або впроваджувати місцеві збори. Централізація фінансового контролю в руках вузького кола осіб (Рекіса, Балабана, Владимірова та ін.) стала визначальною рисою формування управлінської моделі в регіоні. Будь-яка господарська активність на місцях підпорядковувалася директивам губернської комісії, що фактично позбавляло локальні еліти економічної суб'єктності. Таким чином, реорганізація апарату у 1922 році виступала не лише як засіб бюджетної економії, а й як інструмент остаточного підпорядкування повітів губернському центру.

Новий етап інституціоналізації місцевої еліти, зафіксований у документах за січень 1923 року, свідчить про перехід від ситуативного скорочення видатків до системного будівництва управлінської вертикалі. Засідання комісії під головуванням Балабана від 27 січня 1923 року [2, арк. 1-2] ознаменувало початок перегляду структури Губернського відділу управління відповідно до нових вимог районування. Характерно, що за наявності типових проєктів від НКВС, місцеве керівництво наполягало на власних корективах: «Губотдел Управления в свою очередь разработал проект упрощения, как своего, так и аппарата Уисполкомов, несколько отличающимся от проекта НКВД» [2, арк. 1]. Це підтверджує тези В. Савченка про прагнення регіональних еліт до певної автономії у прийнятті кадрових рішень та бачення специфіки Одеського регіону як такого, що потребує особливих методів адміністрування [4, с. 112].

Ключовим маркером ієрархічного відокремлення політичної верхівки став процес формування закритого циклу обслуговування вищої ланки номенклатури. Комісія прийняла стратегічне рішення про створення автономного апарату для керівного органу губернії: «Признать необходимым выделение для обслуживания Президиума [Губисполкома] особого канцелярского аппарата, существующего раздельно от Секретариата Губотдела Управления» [2, арк. 2]. Таке організаційне розмежування де-факто завершило процес оформлення привілейованого статусу вищої еліти Одещини, дозволивши їй зосередити у своїх руках контроль над найбільш конфіденційними документами та кадрами, що корелюється з висновками С. Кульчицького щодо поступового замикання радянської бюрократії у кастову структуру [5, с. 145].

Внутрішня структура Губвідділу управління після реорганізації демонструє спробу еліти охопити всі сфери суспільного життя. До складу Адміністративно-організаційного підвідділу було включено низку спеціалізованих столів: РАЦС, іноземний, обліку та реєстрації, адміністративного нагляду, а також підрозділи по роботі з КНС та національними меншинами [2, арк. 1]. Особливий акцент було зроблено на фінансовій складовій – фінансово-рахункова частина була виведена в самостійний підвідділ, що підкреслювало пріоритетність прямого контролю еліти над грошовими потоками в умовах господарського розрахунку.

Паралельно відбувалася консолідація силового блоку, роль якого у стабілізації режиму детально проаналізовано Ю. Шаповалом [6]. У

протоколи № 2 від 29 січня 1923 року окремо наголошувалося на необхідності «выделения канцелярии уполномоченного ГПУ из общей канцелярии Отделов управления в виду конспиративности работы уполномоченного» [3, арк. 4]. Це вказує на особливий статус спецслужб у структурі регіональної влади. Більше того, еліта ініціювала об'єднання зовнішньої міліції та карного розшуку не лише для економії, а й для централізації оперативного управління силовим ресурсом губернії.

Аналіз деталізованої штатної структури установ дозволяє реконструювати соціально-побутовий вимір функціонування апарату. Попри декларовану політику «спрощення», управлінська еліта формувала навколо себе широку мережу допоміжних служб. Наприклад, штати уїзних відділів управління передбачали утримання значної кількості технічних працівників: «Хозчасть: 27/ завхоз, 28/ кладовщик, 29-30/ шоферы (2), 31-33/ конюхи (3), 34/ дворник, 35/ уборщик, 36/ истопник» [3, арк. 5]. Наявність цих посад у структурі губернського апарату свідчила про формування системи господарського забезпечення керівного складу, що відображало процес інституційного відокремлення управлінської верхівки.

Водночас відбувався процес розширення повноважень нижчих ланок управління, що супроводжувалося посиленням дисциплінарного тиску. Передача волісполкомам права на «наложения дисциплинарных права на советских работников в волости... в случаях применения высшей меры дисциплинарного взыскания – ареста» [3, арк. 4] свідчить про вибудовування жорсткої ієрархічної підпорядкованості. Отже, губернська еліта делегувала волостям частину адміністративних функцій, залишаючи за собою виключне право на контроль та репресивну політику, що остаточно закріпило владну монополію одеського центру в межах регіону.

На рівні міської міліції Одеси також відбувалася «оптимізація», яка де-юре скорочувала штати, але де-факто посилювала контроль над міським простором. Канцелярія управління міліції, попри злиття з карним розшуком, зберігала штат у 34 особи, включаючи статистиків та інформаторів [3, арк. 6-7]. Така структура була покликана забезпечити тотальний облік населення міста, що було ключовим завданням для економічної еліти в умовах активізації приватного капіталу в Одесі в роки НЕПу.

Комплексний аналіз протокольної документації Комісій з реорганізації та спрощення радянського апарату Одещини за 1922-

1923 рр. дає підстави констатувати, що адміністративна оптимізація початкового періоду НЕПу стала ключовим механізмом консолідації регіональної управлінської еліти. Введення цих маловідомих архівних джерел до наукового обігу у поєднанні з напрацюваннями В. А. Савченка [4], С. Кульчицького [5] та Ю. Шаповала [6] дає змогу виокремити кілька фундаментальних тенденцій у трансформації владної вертикалі регіону.

По-перше, встановлено, що фінансова та кадрово-штатна політика губернського керівництва базувалася на прагматичній ієрархії пріоритетів. Пряме надання преференцій структурам кримінального розшуку та виділення канцелярії ДПУ в окрему конспіративну одиницю [3, арк. 4] на фоні жорсткого обмеження видатків на соціальну сферу свідчить про формування репресивно-контрольної моделі управління. Для тогочасної еліти стратегічним пріоритетом було не соціальне забезпечення населення, а зміцнення силового ресурсу як головного гаранта стабільності режиму в умовах економічної лібералізації 1920-х років.

По-друге, реорганізація 1923 року зафіксувала процес остаточного ієрархічного та функціонального відокремлення вищої ланки номенклатури. Створення автономного канцелярського апарату для обслуговування Президії Губвиконкому [2, арк. 2] стало організаційним завершенням формування «закритої» управлінської касти. Наявність розгалуженої системи господарського обслуговування (шофери, конюхи, технічний персонал) навіть на рівні уїздів [3, арк. 5] заклало матеріальні підвалини для трансформації радянських службовців у привілейовану верству, чий рівень безпеки та побутового комфорту суттєво відрізнявся від загальносуспільного.

По-третє, аналіз документів виявив суперечність між офіційним курсом на децентралізацію та реальною практикою позбавлення повітової периферії фінансової суб'єктності. Хоча волостям і сільрадам делегували частину адміністративних повноважень, включно з правом на дисциплінарні стягнення та арешти [3, арк. 4], стратегічні фінансові важелі залишилися сконцентрованими в руках вузької групи осіб у губернському центрі.

Таким чином, адміністративні реформи 1922-1923 рр. не спростили апарат, а навпаки – вибудували жорстку номенклатурну вертикаль, де губернська еліта монополізувала право на розподіл ресурсів та кадровий контроль. Це дозволило одеській верхівці

забезпечити собі домінуюче становище в політико-економічному просторі регіону на подальші десятиліття.

Список використаних джерел

1. Державний архів Одеської області (ДАОО). Ф. Р-99. Оп. 1. Спр. 593 (Протоколи комісії по скороченню Соваппарата). 25 арк.
2. ДАОО. Ф. Р-99. Оп. 1. Спр. 594 (Протоколи комісії по реорганізації Советского апарата). Арк. 1-2.
3. ДАОО. Ф. Р-99. Оп. 1. Спр. 594 (Протоколи комісії по реорганізації Советского апарата). Арк. 3-7.
4. Савченко В. А. Авантюристи громадянської війни: історичне розслідування. Харків: Фоліо, 2000. 378 с.
5. Кульчицький С. В. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919-1928). Київ: Основи, 1996. 396 с.
6. Шаповал Ю. І. Держава і терор: політична історія України 20-х – 50-х років. Київ: Генеза, 2002. 434 с.

Roman Pavlov

ORGANIZATIONAL AND STAFF REORGANIZATION OF THE PROVINCIAL ADMINISTRATION AS A FACTOR IN THE CONSOLIDATION OF THE SOVIET ELITE IN THE ODESSA REGION (1922-1923)

***Abstract:** Based on the minutes of the commissions on the reorganization and streamlining of the Soviet apparatus (1922–1923), this article analyzes the process of institutionalizing the local administrative elite of the Odessa region. It examines the regulatory, legal, and financial mechanisms used to optimize the staffing structure of provincial and district institutions. Priority areas of budgetary funding are identified, indicating a concentration of resources in the security and administrative sectors. The role of the personal factor in decision-making regarding personnel appointments and the liquidation of units is highlighted. The interaction between the provincial center and the county periphery under the conditions of financial management centralization during the NEP period is characterized.*

***Keywords:** Soviet apparatus, reorganization, Odessa region, administrative elite, NEP, staffing structure.*

Електронне наукове видання

Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень: збірка наукових праць / за ред. О. П. Секерської. Одеса, 2026. 274 с.

Збірка наукових праць присвячена важливим проблемам історичної науки, які стосуються сучасних трендів досліджень історії та археології України. До неї увійшли дослідницькі нароби молодих вчених, аспірантів та здобувачів освіти першого – другого рівнів, які були оприлюднені на II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень» 29 квітня 2026 року у Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Видання розраховане на дослідників-істориків, викладачів, здобувачів освіти і усіх, хто цікавиться історією та культурою України.

Матеріали подано в авторській редакції

Макетування: Родіяд Д. О.

Дизайн обкладинки: Засоба К. І.

Одеса 2026